

הדף היומי

מדרשית הדף היומי

הבית הרוחני שלך

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת ברכות - דף לח

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

הפרשת חלה וברכה על לחם הנאפה בחמה

דנו בגמ' לגבי לחם העשוי לכותח, וביאר רש"י (ד"ה לחם) שצורת אפייתו היא בחמה, מה דינו לגבי הפרשת חלה, ומה דין ברכתו. אמנם לגבי קמח ומים מעורבים, אמר רב יוסף לאביי שאין דינו כלחם היות ומוגדר כגיבול בלבד, וברכתו מזונות.

פסק הרמב"ם (ביכורים ו, יב) אבל העושה עיסה ליבשה בחמה בלבד או לבשלה בקדרה הרי היא פטורה מן החלה שאין מעשה חמה לחם בין שלשה במים בין שלשה בשאר משקים. עכ"ל.

מבואר ברמב"ם שאפיה בחמה לא מוגדרת לאפיה, ואין שם לחם למה שנאפה בחמה.

כתב בדרך אמונה (צה) שאפילו אם נעשית בחמה בצורה של לחם ממש פטור מן החלה, כיון שאין אפיה בחמה מוגדר לאפיה. אולם אם עשה את הלחם יפה כצורת לחם רגיל, יש לחייבו מדרבנן.

עוד הגבלה מציון הדרך אמונה, מה שפטור מחלה זה באופן שבעת גלגול העיסה חשב לאפות בחמה, אולם בעת גלגול העיסה חשב לאפות כדרך אפיה בתנור רגיל, חייב בהפרשה, שהרי כבר התחייבה משעת הגלגול. ועיי"ש ביעוד פרטים.

בנושא זה כבר הארכנו בעבר בטור זה, החיוב להפריש, נמדד לפי ההגדרה של "לחם". א"כ יש חילוק בין עיסה שבלילתה רכה לבין עיסה שבלילתה עבה. בלילה עבה החיוב משעת גלגול העיסה, היינו הלישה. ולפי דעת חלק מהראשונים (תוד"ה דכ"ע פסחים לחא, ר"ת בספר הישר סי' שדמ, וברא"ש סי' טו.) עיסה שבלילתה עבה, מייד מתחייבת בחלה. אפילו שאח"כ לא יאפו אותה אלא יטגנו אותה או יבשלוה, היות והתחייבה בזמן הגלגול, זה הזמן המחייב וא"א להיפטר, כי התורה אמרה שיש ב' זמנים של חיוב אחד בגלגול ואחד באפיה. ואם כבר התחייבה העיסה בגלגול שוב לא נפטרת.

מאיך דעת הרמב"ן ועוד בראשונים, שחיוב חלה, נמדד לפי הגלגול, אולם בתנאי שיגיע לשם "לחם", שהתורה אמרה ש"לחם" חייב בחלה. ממילא, עיסה אפילו שנעשתה בבליילה עבה, אם דעתו לבשלה וכד' ולא יהיה בה תאר לחם לא תתחייב בחלה. (ובלילה רכה לכו"ע א"א לחייב בזמן הלישה, והחיוב הוא רק בתנאי שנאפה כלחם.) (בבליילה עבה שנועדה לבישול כגון איטריות, סופגניות, שקדי מרק, וכו' דעת הש"ך שכת' סק"ד שירא שמים מפריש בלא ברכה.)

הביא בבאור הלכה (דף אמונה, שם ד"ה ליבשה) מדברי הירושלמי חלה (א, ג) וכן בתוספתא פסחים (ב) שיוצאים ידי חובת מצה בסופגנים שנעשו באור, ואין יוצאים ידי חובה בסופגנים שנעשו בחמה.

בגמ' בפסחים (קט, ג), מבואר מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיקו בצקן של אבותינו להחמיץ, שנאמר "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ" (שמות יב, לט), וביאר בתרגום יונתן שנאפה להם מחום השמש. והרי כמבואר במצה הנאפית ע"י השמש לא יוצאים ידי חובת מצה.

מעתה כך, לפי שיטת ר"ת כל זמן שהתחייב כבר בעיסה, אף בנאפה מחום השמש חייב בחלה, א"כ הוא הדין שיצא ידי חובת מצה. וכן לשיטת הר"ש אם לא היה בדעתו לאפות האור ורק אח"כ נמלך ואפה בחמה חייב בחלה, אף בנ"י לא ידעו שייצטרכו לאפות בחמה.

אבל עדיין צריך תלמוד לפי דברי השו"ע ועוד, שלענין 'המוציא' לא תלוי בעשיית העיסה, אלא בשעת אכילה, נמצא שאם נאפה בחמה אין ברכתו המוציא, ומסתבר שיהיה כך הדין לגבי דין אכילת מצה.

מבאר הדרך אמונה, שהרי אמר בגמ' בשבת (לט, א) שחמי טבריה לא מוגדר כתולדת חמה, אלא כתולדת האור כיון שעובר על פתח הגינם, מבואר שפתח הגינים מוגדר לאש ממש, ומבואר בב"ב פד, א לחד מ"ד שבבוקר השמש עוברת על פתח הגינים, ומצא שם נאפה בחמה בניץ החמה כמבואר בגמ' לעיל (ט, א). א"כ אפשר לומר שסבר התרגום יונתן כמ"ד שבבוקר השמש עוברת על פתח הגינים וכאמור לגינהם יש דין של אש ממש, והשמש שורפת בבוקר, חומה מחמת אש הגינים א"כ הנאפה בבוקר הוא לא מאפה חמה אלא מאפה אש, ויהיה ראוי להמוציא ולמצה. אן למסקנתה שם בב"ב, אין הבדל, שהרי רק להו"א לח"ד שצבע השמש לבן, אולם למסקנא שצבע השמש אדום, אין סיבה לומר שבבוקר צבעה אדום מחמת אש הגינים. ועיי"ש.

"המוציא לחם מן הארץ" או "מן האדמה"?

צריך להבין מה ההבדל בין ברכת הלחם שהיא "המוציא מן הארץ" לבין שאר ברכת היוצאים מן האדמה, שמטבע הברכה הוא ביחס לאדמה ולא להארץ, הרי אף בלחם היה ניתן לברך "המוציא לחם מן האדמה", או על שאר ירקות "בורא פרי הארץ", כמובן שלחם קבע ברכה לעצמו מחמת חשיבותו והזנתו, אבל מדוע ההבדל בהתייחסות לאדמה ולארץ.

אמר לי הרב ג. מ. גלינסקי שליט"א, שמבואר בתפארת ישראל ב"כין לפנינו, שהרי המעלה של לחם שמחמת כך קבע ברכה לעצמו, שהוא מידי דזיין כמבואר בריש כיצד מברכין, א"כ תימה השואל מדוע כאשר יקח אדם כמות של חיטים או אולי אף קמח, וישתה מים שיעורו הראוי לעיסה וכו', לא ישבע

כשביעת הלחם, וברכת החיטה תשאר אדמה ולא תהיה המוציא א"כ נעשה הדבר כצורת לחם.

ביאר הי"כין, שהקב"ה ברוב חסדו הטביע בבריאה שכאשר לשים את העיסה ומגלגלים אותה ללחם, האוויר הנוסף בעיסה הוא נותן את טבע העיסה לתזונתה וכו', ממילא הברכה היא לא רק על הלחם היוצא מן האדמה, אלא בהגדרה כללית יותר של היוצא מן הארץ.

ובהתבונני בדברים כתוב אף יותר, "אדמה" היא החלק החיצוני של כדור הארץ והחלק העפרורי ואין באותו חלק כוחות גדולים, אלא רק להוציא את היש מן האין וחלק זה שייך לכל הירקות, לכך הברכה בורא פרי האדמה. אבל לחם שעיקר עניונו שהוא מזון צריך לעוד כוחות נלווים הנוצרים בכל שאר הכוחות הטמונים בחלל כדור הארץ, לכך הקב"ה הוציא משלל הכוחות החבואים והדברים הנמצאים בתוך במסתרי הכדור כדי שיצא דבר המזין את האדם וזה הגדרתו להוציא יש מיש הכוחות הטמונים לכך הברכה היא "המוציא לחם מן הארץ".

סיכום הדף

נושא היום: קמח בתערובת. ברכת הפת. 'שלקות'.

על קמח ומים שנעשו בבליילה רכה, ביאר רב יוסף לאביי שאין לדון כלחם, אלא כגיבול שברכתו מזונות. מר זוטרא קבע על דבר זה סעודה, וברך המוציא, וברכה מ"ז [1]. אמר רב בר רב אשי יוצאים בזה ידי חובת מצה, היות ומוגדר 'לחם עוני'.

לרב אשי, דבש תמרים, שהכל, מוגדר כזיעה בעלמא. ותלוי במחלוקת תנאים לגבי אוכל תרומה, ולדעת ר"א, אם שתי מי פירות חייב קרן וחומש, היות ומי הפירות מוגדרים לפרי. ולדעת רבי יוחנן פטור מחומש, שלא מוגדר פרי.

שאלו את רבא מה דינו של 'טרומא', בתחילה לא הבין את כוונת השואל, ביאר רבינא שיש לדון כלפי איהו 'טרומא' מדובר, אם של שומשום, או כרכום, או כתשת ענבים, הבין רבא שהכוונה לדון מה מברכים על דבר מעוק, ואמר שהזכיר לו את דברי רב אשי, שמותר למעוק תמרים של תרומה שאין בה שינוי לרעה, ואסור לעשות מהם שיכר שמשתנה לרעה, מבואר שעבר מעוק נשאר במעלתו וברכתו כברכת הפרי. וכך פסקה הגמ'.

'שתותא', היינו מאכל שנעשה מקמח שנתון מחיטה קלוייה, לרב, שהכל לשמאל, מזונות. וביאר רב חסדא שלא חלקו, אלא בבליילה עבה, ובבליילה רפה היות ונעשית לרפואה, שהכל, ותחייב בה שמברך מחמת שיש בו טעם והנאה, שהיה צד לומר שאם מתכוון לרפואה לא יברך. עצם הדין 'ששתותא' נחשב לאוכל כבר למדנו מהלכות שבת, שמותר לאכלו בשבת למרות שיש בו רפואה, כיון שמתכוון לאכילה והרפואה מילא באה [3].

המבאר במשנה בשל הפת מברך 'המוציא', לרבנן, מברך 'המוציא', לרבי נחמיה מברך 'מוציא'. עיקר הברכה משמעות לשעבר, וביאר רבא 'מוציא' לכו"ע הכוונה לשעבר 'מברך המוציא'. ממציאים, נחלקו ב'המוציא' לרבנן, לשון לשעבר 'המוציא' לכו"ע מצור החלמיש'. ורבי נחמיה ביאר 'המוציא' עתיד, שלפני יציאת מצרים אמר הקב"ה למשה רבינו שיאמר לישראל 'המוציא אתכם מחמת סבלות מצרים', ובבב"ב ביאר פסוק זה, שאמר הקב"ה אני יוצא דבר שתדעו שהוצאתי אתכם. שיבחו החכמים את בנו של רב זביד אח של רב שמעון בר רב זביד, לפני רבי זירא, שבקיא גדול בהלכות ברכות, אמר לחם רבי זירא כאשר יזדמן לכאן שביאיהו. כאשר רבי הוציא רבי זירא ללחם וברך אותו חכם 'מוציא', היתפלל רב זירא, אם היה אומר 'המוציא' היה מוכיח שיש בו משמעות 'לשעבר' ובנוסף היה מלמד שהלכה כרבנן. ובנו של רב זביד סבר, לא להכניס עצמו למחלוקת. ולהלכה, מברך 'המוציא' כשיטת רבנן [4].

המבאר במשנה, ברכת הירקות, אדמה, וחבני בנימין בשלחם שששתה לא איבד במעלת ברכתו [5]. אף ירקות לא יאבדו מברכתם, ואמר רבנאי בשם אביי, שלכן על ירקות מבושלים מברכים 'אדמה'.

אמר רב חסדא בשם רב, שעל 'שלקות' (ירקות מבושלים), אדמה. ולעולא בשם ר"ח, שהכל נקט רב חסדא שלא נחלקו, אלא סוג ירק שנואכל חי (ביאר רנ"ב, שום וכרתי), ובישלו יורד במעלתו ומברך שהכל [6]. ואם א"א לאכלו חי (כרוב, תוד, דלעת), מברך לאחר הבישול אדמה.

לדעת ר"ב בשם שמאל, על שלקות, אדמה. ולעולא בשם ר"ח, שהכל יורד לתלות במחלוקת ר"ח ורבי יוסי לגבי מצה מבושלת, לר"ס אם מבושלת ולא נימוח יוצא ידי חובת מצה, א"כ לדעת שלקות לא מאבד משמו ועניונו. ולרבי יוסי, שלא יוצא ידי חובה במבושל, משום שירד מדרגתו. דוחה הגמ', אפשר ש'שלקות' אף רבי יוסי מודה ששאר במעלתו ומברכים אדמה, במצה יש חסרון שבמבושל לא ניכר טעם מצה.

רבי חייא בר אבא אמר בשם ר"ח, שלקות ברכתו אדמה. ורבי בנימין בר יפת אמר בשם ר"ח, שהכל. אמר רבינא עולא שמע בשם רבי בנימין שכך סובר ר"ח, ולכן הזכיר כך בשם ר"ח. והסברא נותנת ששיטת ר"ח' שמברך אדמה, שאמר רבי זירא, רבי חייא בר אבא דקדק בלשון רבו, ואילו רבי בנימין בר יפת לא דק. ועוד, רבי חייא בר אבא חזר על תלמודו לפני ר"ח כל ל יום [7]. ועוד, קנינת 'תורמוס' שהתבשלה שבע פעמים ונאכלת בקינוח סעודה, ושאלו את ר"ח, ואמר שברכתה אדמה. ועוד, אמר רבי חייא בר אבא, שראה את ר"ח אוכל זית מלוח, שדינו כמו שלוק, וברך בהתחלה בסוף, ואם דין שלקות שנשארים במעלתה, הרי בירך עץ ומעין שלש. ואם ירדו מדרגתם, בירך בהתחלה הכוונה שביירך ברכה אחרונה, דוחה הגמ', אפשר ויברך 'בורא נפשות'.

מוכיחה הגמ' מדין מורה, שלא יוצא ב'שלקו', ואם שלוקים נשארים במעלתם מדוע לא יצא בהם ידי חובה. דוחה הגמ', שלכפי מרור צריך 'טעם' מרור.

הארות

[1] פסקו בתוד"ה מר, שבדברים שקובעים עליהם סעודה מברך כברכת הפת. [2] ביאור תוד"ה האי, שה"ה כל מיץ פירות, למעט יין ושמן. ושלא כדעת בה"ג שביאר שחזבר שנתן בתוכו מים. ושיכיר ברכתו "שהכל" למרות שבשתיים נתן וישתה כות דין פתח כדי אכילת פסח, אפילו לרב ושמואל שמום א. אין זה ממש שעורים אלא טעם בלבד. ב. יש בו מעלה שאפשר לעשות מנוח מנו. ג. על שיהא אומר שהכל ועי' עוד בסוף תוד"ה והא. [3] ביאור בתוד"ה וא, שאם עוקר לרפואה ואין גרלות לעשותו לצורך אכילה, יהיה אסור בשבת מ"מ הכרעו תוד"ה והא, שלרפואה יברך על שתייתו והכל [4] ביאור תוד"ה והלכתא, אמנם אם נאמר 'מוציא' יועיל לכו"ע, בכ"ז ביאור בירושלמי שיתכן ולא ידקדק ב"מ להפריד בין 'העולם' ו'מוציא'. ואף בלחם מן צריך להזהר בהפדת התבונה, אבל זה בלשון הפסוק 'מפית חציר וכו', ובפסוק זה יש י' תיבות לכן יבצע ב' אצבעות. [5] תוד"ה מדין, ציונו שאין זה דמיון נמור שהרי לחם השתנה למעלה, ולא כל הירקות בבישול משבייך [6] תוד"ה משכת, ביאור שלפעמים ההשבה היא מחמת המלח ובשר, ולא מחמת שהבישול הביח את הפרי. ועיי' בארניות בדבריהם. [7] קטן תוד"ה כל, שלא חזר על כל תלמודו, אלא מה שלמד במשך ל' יום חזר על זה ביום האחרון.